

Баулін Олег Вячеславович –
кандидат юридичних наук, доцент
кафедри кримінального права і
криміналістики навчально-наукового
інституту права і психології НАВС

ПОНЯТТЯ ЮРИСДИКЦІЇ І НОВИЙ КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ КОДЕКС УКРАЇНИ

Проаналізовано законодавство України та наукові праці, присвячені поняттю “юрисдикція”, визначено проблеми з його застосуванням під час здійснення кримінального провадження і шляхи їх розв’язання.

Ключові слова: компетенція; підсудність; територіальна юрисдикція.

Проанализированы законодательство Украины и научные труды, посвященные понятию “юрисдикция”, раскрыты проблемы, связанные с его применением во время уголовного производства и определены пути их разрешения.

Ключевые слова: компетенция; подсудность; территориальная юрисдикция.

The legislation of Ukraine and scientific labours, devoted a concept jurisdiction is analysed, problems, related to his application during a criminal production and the ways of their permission are certain, are exposed.

Keywords: jurisdiction; cognizance; territorial jurisdiction.

З набранням чинності Кримінальним процесуальним кодексом (КПК) України, прийнятим 13 квітня 2012 р., суттєво змінилася в нашій країні кримінально-процесуальна діяльність, для якої законодавець визначив нові завдання, засади, порядок, методи і засоби здійснення. Ефективність цієї діяльності, значно залежатиме від правильного й однакового розуміння та вживання правоохоронцями юридичної термінології, яку використано для формулювання нових кримінально-процесуальних норм та інститутів.

Привертає увагу поняття “юрисдикція”, яке у різних відмінниках досить поширено (понад 50 разів) і вживається у новому КПК України. Це поняття є майже не дослідженим у галузі кримінально-процесуальної науки, оскільки з часів запровадження у другій половині XIX ст. змішаного типу кримінального судочинства, воно не використовувалося у кодифікованих джерелах вітчизняного кримінально-процесуального права. І хоч про юрисдикцію господаря, суду й уряду воєводства згадують Литовські Статути XVI ст., а про юрисдикцію полкової канцелярії – “Права, за якими судиться малоросійський народ” 1743 р., його ми не знайдемо у Статуті кримінального судочинства Російської імперії 1864 р., у кримінально-процесуальних кодексах УСРР 1922 р. та 1927 р. У КПК УРСР 1960 р. “юрисдикція” з’являється лише після доповнення його главою 32-1, якою змінено повноваження Верховного Суду України з перегляду судових

рішень за Законом України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розгляду справ Верховним Судом України” від 20 жовтня 2011 р. Зокрема, ст. 400-12 цього Кодексу передбачала як одну з підстав для перегляду судових рішень, що набрали законної сили, “встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов’язань при вирішенні справи судом”.

Оскільки у такому вузькому контексті поняття “юрисдикція” в цій главі згадувалося лише двічі, а його застосування було розрахованим на найвищу судову інстанцію, у якій практикують юристи високої кваліфікації, проблем із виникненням у кримінально-процесуальному законі цього поняття найімовірніше можна було й не очікувати. Але поширення його застосування на досудове розслідування, підготовче судове провадження та інші стадії кримінального процесу, у яких буде діяти досить широке коле суддів, адвокатів, прокурорів, слідчих і оперативних працівників різних відомств та інших осіб, може призвести до конфліктних ситуацій у кримінально-процесуальних відносинах через неоднакове розуміння цього поняття та закладений у нього зміст.

Як відомо, слово “юрисдикція” (лат. – *iurisdictio*) є одним з тих, що поширено вживаються у правовій сфері життєдіяльності суспільства з часів стародавнього Риму. Цим словом позначались у різні періоди Риму сукупність прав домовласника над членами сім’ї, розпорядча і судова влада, управління магістратів, підсудність (територіальну, персональну та ін.). Воно виникло з поєднання двох інших латинських слів – “*ius*” і “*dicere*”, які разом означають “проголошувати право”, тобто повноваження судді формулювати у конкретному випадку те, що має силу права (постановляти вирок) [1, с. 175]. Незважаючи на таку його тривалу історію і статус фундаментальної правової категорії, яка вживається у мові авторитетних міжнародних документів (Загальна декларація прав людини 1948 р., Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 р. та ін.), у правознавстві цей термін традиційно вважається носієм різних дискусійних понять.

У сучасній літературі юрисдикцію розглядають як судочинство, підсудність, підвідомчість справ суду [2], як сукупність повноважень відповідних державних органів вирішувати правові спори і справи про правопорушення та застосовувати юридичні санкції [3], як компетенції судових органів щодо розгляду цивільних, кримінальних та інших справ і коло питань, що належать до ведення держави або державної установи [4, с. 525].

У правознавстві юрисдикцію розуміють у широкому і вузькому значенні; розрізняють предметну, персональну, територіальну, часову, повну й обмежену, обов’язкову, основну і факультативну, конституційну, кримінальну, адміністративну, цивільну юрисдикцію тощо.

Поняття “юрисдикція” у різних галузях права має власну генезу практичного застосування, вживання і теоретичного дослідження. Відзначимо стале вживання його у міжнародному й адміністративному

праві, у яких, відповідно, існують поряд з ним поняття юрисдикційне поле [5] і адміністративно-юрисдикційний процес [6]. У цивільному, господарському процесі юрисдикцію переважно пов'язують із підвідомчістю або підсудністю. Останнє з цих понять в аналогічному розумінні вживається в галузі кримінального судочинства.

Аналізуючи різні наукові позиції щодо юрисдикції, окремі автори дійшли висновку, що це або сукупність повноважень державних органів на здійснення певного роду діяльності, або сама ця діяльність, яку пропонують, незважаючи на тавтологію, так і називати – юрисдикційна діяльність [7].

У зв'язку з цим найбільш обґрунтованим виявляється підхід, за яким родові поняття “компетенція” для судових установ ліпше визначати з допомогою поняття “юрисдикція” як традиційного і більш точного для відбиття суті головних цілей правосуддя [8, с. 179]. І дійсно, судова влада в Україні здійснюється шляхом конституційного, адміністративного, цивільного, господарського, кримінального судочинства на основі процесуальних норм. “Підвідомчість” і “підсудність” є лише видовими щодо поняття “юрисдикція”, яке посідає вищий за їхній щабель у понятійному апараті юриспруденції.

Чому саме підсудність, яка означає розмежування компетенції між судами щодо підвідомчих їм справ, домінує у процесуальному праві й замінює юрисдикцію, довів ще наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. І. Я. Фойницький, який зазначає, що з існування судової ієрархії впливає перевага юрисдикції вищих судів над нижчими в усіх сумнівних випадках, що має велике значення у питаннях підсудності. Проте саме підсудність є об'єктивною стороною судової влади, яка визначає відносини між справами й судом, і покладається в основу всього провадження як інститут публічного порядку, значення якого виходить за межі інтересів суто процесуальних [9, с. 88].

Не випадково у Конституції України термін “юрисдикція” вживається саме для визначення повноважень і предмета діяльності судів загальної юрисдикції та Конституційного Суду України (ч. 2 ст. 125, ч. 1 ст. 147). Про загальну юрисдикцію також йдеться у ст. 17, 18, 19 Закону України “Про судоустрій і статус суддів”. Цей же закон із загальної юрисдикції виокремлює адміністративну (ч. 4 ст. 22), відповідну апеляційному і касаційному порядку судову (ч. 5 ст. 26), територіальну (п. 6 ч. 1 ст. 34), цивільну, кримінальну, господарську, адміністративну як спеціалізовані юрисдикції (ч. 3 ст. 39). Проте сутність цих видів загальної судової юрисдикції у цьому Законі не розкривається, а тому з'ясувати її можна лише через аналіз норм відповідних правових інститутів, які закріплені у процесуальному законодавстві.

Не маючи на меті одразу висвітлити повний аналіз вживання поняття “юрисдикція” у новому КПК України, оскільки воно є в його багатьох досить різних за змістом мовних конструкціях (п. 20 ч. 1 ст. 3, ч. 3 ст. 4, ч. 1 ст. 32, ч. 4 ст. 33, ч. 2 і 3 ст. 34, ч. 1 ст. 192, ч. 1 ст. 206 та ін.), хотілося підкреслити, що законодавець в основному пов'язує визначення

територіальної підсудності у кримінальному провадженні з межами територіальної юрисдикції суду (ч. 1 ст. 32), які самі собою є не чітко визначеними. На місцевому рівні вони залежать від виду судочинства (цивільного, кримінального, адміністративного, а їх сукупність, у тому числі й з властивими для кожного з цих видів судочинства правилами територіальної (місцевої) підсудності, й становить відповідну судову юрисдикцію), а також впливу інших правил підсудності у кримінальному провадженні, які закріплені у ст. 34 КПК України. Якихось законів або інших нормативно-правових актів, у яких було б чітко визначено територіальну юрисдикцію судів поки ще немає, а територіальний принцип побудови судової системи означає, що юрисдикція окремих її ланок поширюється на певні території, які можуть збігатися з адміністративно-територіальними одиницями, але можуть і не збігатися з ними [10, с. 278]. Це яскраво доводить система господарських апеляційних судів. До того ж у широкому розумінні юрисдикція будь-якого місцевого й апеляційного суду через обов'язковість судових рішень поширюється на всю територію України (п. 9 ч. 3 ст. 129 Конституції України, ч. 2 ст. 13 Закону України "Про судоустрій і статус суддів", ч. 2 ст. 21 КПК України).

Не сприятиме ефективній діяльності органів кримінальної юстиції необхідність формування однакового розуміння і постійного врахування слідчими, прокурорами і судьями (слідчими судьями) у вирішенні певних питань того, де територіально здійснюється досудове розслідування, де воно є закінченим і де перебуває сам орган досудового розслідування, оскільки ці території можуть належати до різних територіальних судових юрисдикцій. Щоб пересвідчитись у цьому достатньо звернути увагу на такі мовні конструкції норм нового КПК України: "судом, у межах територіальної юрисдикції якого закінчено досудове розслідування" (ч. 1 ст. 32); "суду, в межах територіальної юрисдикції якого здійснюється досудове розслідування" (ч. 7 ст. 100, ч. 1 ст. 184, ч. 3 ст. 244); "суду, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування" (ч. 2 ст. 132, ч. 1 ст. 192, ч. 1 ст. 247) та ін. Ці положення можуть утворити особливі складнощі у провадженні у справах щодо організованих злочинних угруповань, у багатоепізодних справах, у яких розслідуються злочини, що були вчинені у різних регіонах України, оскільки порушення будь-якого правила підсудності є безумовною підставою для скасування судового рішення (п. 6 ч. 2 ст. 412 КПК України).

Цікавість викликають положення ч. 1 ст. 218 КПК України, яка встановлює: "Досудове розслідування здійснюється слідчим того органу досудового розслідування, під юрисдикцією якого знаходиться місце вчинення кримінального правопорушення", а також ч. 6 цієї ж статті, ч. 5 і 6 ст. 232 КПК України, у яких йдеться про території, що перебувають під юрисдикцією органу досудового розслідування. Це потребує окремого нормативного регулювання або офіційного тлумачення через наявність органів досудового розслідування різних ланок (місцевої, обласної, республіканської) у системі МВС, СБУ та деяких інших правоохоронних відомств України, слідчі яких зберігають свій правовий статус та є

уповноваженими проводити процесуальні дії на всій території держави й звикли до традицій дещо іншої, більш зрозумілої мовної конструкції правил територіальної “підлежності”, які діяли за КПК 1960 р.

Є сподівання, що висвітлення цієї актуальної проблеми і деяких шляхів її вирішення буде сприяти дійсно швидкому її розв’язанню з метою формування слідчої і судової практики, відповідно до вимог нового часу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бартошек М. Римское право: (Понятия, термины, определения) / Бартошек М. ; пер. з чешск. – М. : Юрид. лит., 1989. – 448 с.
2. Каринский С. С. Юрисдикция // Словарь иностранных слов / Каринский С. С. ; под общ. ред. И. В. Лехина, С. М. Локшиной, Ф. Н. Петрова. – М. : Гос. изд-во иностр. и нац. словарей, 1954. – С. 827.
3. Пиголкин А. С. Юрисдикция // Юридический энциклопедический словарь / Пиголкин А. С. ; гл. ред. А. Я. Сухарев ; редкол. : М. М. Богуславский и др. – [2-е изд., доп.]. – М. : Сов. энциклоп., 1987. – С. 526.
4. Популярна юридична енциклопедія / кол. авт. : В. К. Гіжевський, В. В. Головченко, В. С. Ковальський (кер.) та ін. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – 528 с.
5. Величковский А. В. Проблемные аспекты понятия “Юрисдикция международного суда ООН” / А. В. Величковский // Белорусский журнал международного права и международных отношений. – 2000. – № 4 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://evolutio.info/content/view/378/51/>
6. Масленников М. Я. Административно-юрисдикционный процесс: понятие и соотношение с иными видами процессуальной деятельности / М. Я. Масленников // Гос-во и право. – 2001. – № 2. – С. 15–20.
7. Аргунов В. В. О понятии юрисдикции / В. В. Аргунов, А. В. Аргунов // Законодательство. – 2008. – № 11 – С. 56–65.
8. Тихомиров Ю. А. Теория компетенции / Тихомиров Ю. А. – М. : Юриформцентр, 2001. – 355 с.
9. Фойницкий И. Я. Курс уголовного судопроизводства / Фойницкий И. Я. (печат. по 3-му изд., СПб., 1910) ; общ. ред., послесл., прим., кратк. биограф. сведения А. В. Смирнова : в 2 т. Т. 2. – СПб. : Альфа, 1996. – 607 с.
10. Коментар до Конституції України / Авер’янов В. Б., Бойко В. Ф., Борденюк В. І. та ін. ; ред. кол. : В. Ф. Опришко (гол.), Л. Є. Горьовий, М. І. Корнієнко та ін. – К. : Ін-т законодавства Верховної Ради України, 1996. – 378 с.